

**SHARQ MUTAFAKIRLARI ASARLARIDA SHAXS IJTMOIYLASHUVI
MASALALARINI YORITILISHI**

Normamatova Nilufar Zarif qizi - University of Management and Future Technologies universiteti, pedagogika-psixologiya fakulteti 552-guruh 2 kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Sharq mutafakkirlarining shaxs ijtimoiylashuvi haqidagi qarashlari tahlil qilinadi. Abu Nasr Forobiy, Yusuf Xos Hojib, Jaloliddin Rumiy va Alisher Navoiy kabi allomalarning asarlarida inson va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar qanday yoritilgani ko'rib chiqiladi. Ularning asarlarida shaxsning jamiyatga moslashuvi, axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni o'zlashtirish jarayoni muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada mutafakkirlarning ijtimoiylashuv borasidagi fikr-mulohazalari tahlil qilinib, ularning hozirgi zamon uchun dolzarbligi yoritiladi.

Kalit so'zlar: Sharq mutafakkirlari, ijtimoiylashuv, jamiyat, axloqiy qadriyatlar, ma'naviyat, falsafa, Forobiy, Yusuf Xos Hojib, Rumiy, Navoiy.

Kirish

Jamiyat va inson o'rtasidagi bog'liqlik barcha davrlarda mutafakkirlar tomonidan o'rganilgan muhim masalalardan biri bo'lib kelgan. Inson yolg'iz yashay olmaydi, u doimo jamiyat bilan uzviy aloqada bo'lib, o'z hayotini ijtimoiy munosabatlar orqali shakllantiradi. Shu bois, shaxsning ijtimoiylashuvi – uning jamiyatga moslashuvi, ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni o'zlashtirish jarayoni o'tmish mutafakkirlarining asarlarida muhim o'rin tutgan.

Sharq mutafakkirlari o'z davrining ilg'or tafakkur sohiblari sifatida jamiyat taraqqiyotining negizini inson omili bilan bog'laganlar. Ularning asarlarida shaxsning yetukligi, axloqiy pokligi va ijtimoiy munosabatlardagi o'рни keng yoritilgan. Masalan, Forobiy ideal jamiyat tuzilishini tahlil qilib, odamlarning o'zaro hamkorlikda yashashi zarurligini ta'kidlaydi. Yusuf Xos Hojib shaxs va davlat

boshqaruvi o'rtasidagi bog'liqlikka urg'u beradi. Jaloliddin Rumi insonning ma'naviy kamoloti va jamiyat bilan o'zaro ta'siri haqida so'z yuritadi. Alisher Navoiy esa ijtimoiy munosabatlarning axloqiy jihatlariga alohida e'tibor qaratadi. Ushbu maqolada yuqoridagi mutafakkirlarning shaxs ijtimoiylashuviga oid qarashlari tahlil qilinadi hamda ularning bugungi kundagi ahamiyati haqida fikr yuritiladi.

Sharq mutafakkirlari qarashlarida shaxs ijtimoiylashuvi

Sharq mutafakkirlari insonning jamiyat bilan bog'liqligini, uning shaxs sifatida shakllanishi ijtimoiy muhit va ma'naviy tarbiya bilan chambarchas bog'liqligini o'z asarlarida keng yoritganlar. Ularning fikricha, inson faqat jamiyat ichida o'zining haqiqiy mohiyatini anglay oladi va yetuk shaxs sifatida shakllanadi. Ushbu jarayonda axloq, ilm, adolat, ezgulik va ma'naviyat asosiy o'rin tutadi. Forobiy insonning ijtimoiy mavjudot ekanligini ta'kidlab, shaxsning jamiyatdagi o'rnini aniqlashga intilgan. Uning "Fozil odamlar shahri" asarida jamiyatning mukammal tuzilishi va uning taraqqiyotiga shaxsning ta'siri tahlil qilingan. Mutafakkirga ko'ra, inson yolg'iz yashay olmaydi, chunki uning barcha ehtiyojlari faqat jamiyatda qondirilishi mumkin. Shu bois, har bir shaxs o'zining bilim va axloqiy jihatdan yetuk bo'lishi orqali jamiyatga hissa qo'shishi kerak.

Forobiy ijtimoiylashuvni ikki asosiy omil orqali tushuntiradi:

- Bilim va aql – inson faqat ilm orqali jamiyatda o'z o'rnini topadi va atrofidagi insonlar bilan uyg'un munosabatlar o'rnatadi.
- Axloqiy yetuklik – odamlar o'rtasidagi munosabatlar ezgulik, adolat va odob asosida qurilishi lozim, chunki faqat shu yo'l bilan jamiyatda tartib saqlanadi.
- Mutafakkir shaxs ijtimoiylashuvini mukammal jamiyat konsepsiyasi orqali tushuntiradi va insonning maqsadi nafaqat o'z hayotini yaxshilash, balki jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilish ekanligini ko'rsatadi.

Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarida shaxsning jamiyatdagi o'rnini, uning ijtimoiylashuvi va davlat boshqaruvidagi roli keng yoritilgan. Uning fikriga ko'ra, inson o'z hayotida faqat moddiy manfaatlarni emas, balki axloqiy va ma'naviy tamoyillarni ham e'tiborga olishi lozim.

U ijtimoiylashuvni quyidagi asosiy omillar orqali tushuntiradi:

- Adolat – shaxsning jamiyatda o‘z o‘rnini topishi va munosib hayot kechirishi adolatning mavjudligiga bog‘liq. Jamiyatda adolat bo‘lmasa, insonlarning o‘zaro munosabatlari barqaror bo‘lmaydi.

- Bilim va donishmandlik – insonning ijtimoiylashuvi uchun uning ilm olishga intilishi muhim ahamiyatga ega. Bilimga ega shaxs nafaqat o‘z hayotini yaxshilaydi, balki jamiyatga ham foyda keltiradi.

- Axloq va odob – shaxs ijtimoiy muhitda odob qoidalariga rioya qilishi kerak. Axloqiy barkamollik ijtimoiylashuvning eng muhim shartlaridan biridir.

Yusuf Xos Hojib shaxs va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tushuntirib, insonni ijtimoiy mas’uliyatli bo‘lishga chaqiradi.

Jaloliddin Rumiy shaxsning ijtimoiylashuvini ma’naviy jihatdan tahlil qilgan. Uning fikriga ko‘ra, insonning jamiyat bilan uyg‘un munosabatlar o‘rnatishi, eng avvalo, uning ichki olami va ruhiy pokligi bilan bog‘liq. U insonni jamiyatda muhabbat, bag‘rikenglik va rahm-shafqat bilan yashashga undaydi.

Rumiyning ta’limotida ijtimoiylashuv quyidagi asosiy tushunchalar bilan bog‘liq:

- Muhabbat va do‘stlik – insonlar o‘zaro mehr-oqibat va do‘stlik asosida yashashlari lozim.

- Bag‘rikenglik – jamiyatda turli fikrlar va qarashlarga ochiq bo‘lish, insonlarni kamsitmaslik muhim.

- Ma’naviy o‘sish – inson o‘zini rivojlantirishi orqali jamiyat uchun foydali shaxsga aylanadi.

- Rumiy insonning jamiyat bilan o‘zaro ta’sirini, asosan, ma’naviy jihatdan tushuntiradi va uning ruhiy pokligi ijtimoiylashuvning muhim shartlaridan biri ekanligini ko‘rsatadi.

Alisher Navoiy o‘zining “Mahbub ul-qulub” asarida insonning jamiyatdagi o‘rni, uning axloqiy fazilatlari va ma’naviy yetukligi haqida fikr yuritadi. Unga ko‘ra, insonning ijtimoiylashuvi uning axloqiy tarbiyasiga bog‘liq bo‘lib, bu jarayon jamiyatdagi umumiy qadriyatlarga asoslanishi kerak.

Navoiy ijtimoiylashuvni quyidagi jihatlar orqali tushuntiradi:

- Halollik va to'g'rilik – inson jamiyatda hurmat qozonishi uchun halol va to'g'ri so'zli bo'lishi kerak.
- Tarbiyaviy fazilatlar – inson yoshlikdan odob-axloq qoidalarini o'zlashtirishi muhim.
- Mehnat va ilm – insonning jamiyatda o'z o'rnini topishi uning mehnatsevarligi va ilmga bo'lgan intilishiga bog'liq.

Alisher Navoiy insonning jamiyatdagi o'rnini uning axloqiy yetukligi bilan bog'liqligini ta'kidlaydi va ijtimoiy munosabatlarning odob-axloq me'yorlariga asoslanishini muhim deb biladi.

Sharq mutafakkirlari insonning jamiyatda ijtimoiylashuv jarayonini turli jihatlaridan o'rganib chiqishgan. Ularning fikrlarida shaxsning ijtimoiy hayotga moslashishi ilm, axloq, ma'naviyat va adolat kabi omillar bilan bog'liqligi ko'rsatib o'tilgan. Abu Nasr Forobiy ijtimoiylashuvni bilim va adolat asosida tushuntirgan bo'lsa, Yusuf Xos Hojib shaxs va jamiyat o'rtasidagi bog'liqlikni davlat boshqaruvi nuqtayi nazaridan yoritgan. Jaloliddin Rumiy insonning ijtimoiylashuvini ma'naviy yetuklik bilan bog'lagan bo'lsa, Alisher Navoiy axloqiy qadriyatlarning jamiyatdagi ahamiyatiga e'tibor qaratgan. Ushbu mutafakkirlarning qarashlari bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, jamiyatda inson munosabatlarini tartibga solishda va yosh avlodni tarbiyalashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Sharq mutafakkirlari tomonidan ilgari surilgan ijtimoiylashuv g'oyalari insonning jamiyat bilan o'zaro bog'liqligi va taraqqiyotdagi o'rnini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ularning fikrlariga ko'ra, shaxs jamiyatdan ajralgan holda yashay olmaydi, balki jamiyat a'zolari bilan o'zaro hamkorlikda rivojlanadi. Shaxsning jamiyatga moslashuvi uning axloqiy fazilatlari, bilim va ma'rifatga intilishi, shuningdek, odob-axloq me'yorlariga amal qilishiga bog'liqdir.

Abu Nasr Forobiy insonning ijtimoiylashuvi ilm va aql orqali amalga oshirishini ta'kidlagan. Uning fikricha, mukammal jamiyat faqat bilimli va axloqiy barkamol kishilar tomonidan shakllantiriladi. Forobiy har bir inson o'z bilimini oshirish va ma'naviy kamol topish orqali jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shishi

kerakligini qayd etgan. U ijtimoiylashuvni nafaqat shaxsiy rivojlanish, balki jamiyat barqarorligi uchun ham zarur deb hisoblagan.

Yusuf Xos Hojib esa ijtimoiylashuvni adolat va davlat boshqaruvi nuqtayi nazaridan tahlil qilgan. Uning ta'kidlashicha, insonning ijtimoiy hayotga moslashuvi faqatgina shaxsiy harakatlar bilan emas, balki jamiyat va hukumat tomonidan yaratilgan sharoitlarga ham bog'liq. U adolat va axloqiy tamoyillar asosida boshqariladigan jamiyatda inson o'zining haq-huquqlarini anglab yetishini va ijtimoiy munosabatlarga faol qo'shilishini ta'kidlagan.

Jaloliddin Rumiy esa insonning jamiyatga moslashishini uning ma'naviy kamoloti va ichki dunyosi bilan bog'lagan. Uning fikricha, inson jamiyatdagi o'z o'rnini topishi uchun avvalo o'z ruhiyatini poklashi, sevgi va bag'rikenglikni yuragiga singdirishi kerak. Rumiyning qarashlari bugungi kunda ham dolzarb bo'lib, zamonaviy ijtimoiy munosabatlarda insonparvarlik, tushunish va hurmat tamoyillarining ahamiyatini ko'rsatadi.

Alisher Navoiy esa ijtimoiylashuvning axloqiy jihatlariga e'tibor qaratgan. Uning asarlarida insonning jamiyatdagi o'rnini uning halolligi, to'g'riligi va odob-axloq qoidalariga rioya qilishiga bog'liq ekani qayd etilgan. Navoiy insonning ma'naviy yetukligi va mehnatsevarligi jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri ekanligini uqtirgan.

Sharq mutafakkirlarining bu fikrlari bugungi kunda ham katta ahamiyatga ega. Globallashuv sharoitida shaxsning jamiyatga integratsiyalashuvi, madaniy va axloqiy qadriyatlarga rioya qilish muhim masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Yosh avlodni tarbiyalashda ushbu mutafakkirlarning g'oyalari asosida harakat qilish ularning ijtimoiylashuvini to'g'ri yo'naltirishga yordam beradi.

Shuningdek, zamonaviy jamiyatda shaxsning ijtimoiylashuvi jarayonida raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalarining roli ortib bormoqda. Bunday sharoitda, Sharq mutafakkirlarining ilm, axloq va adolatga asoslangan ijtimoiylashuv tamoyillari jamiyat barqarorligi va insonlar o'rtasidagi munosabatlarni mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, Sharq mutafakkirlarining shaxs ijtimoiylashuvi haqidagi qarashlari insonning ilm, ma'naviyat va axloq asosida jamiyatga moslashishini targ'ib qiladi. Ushbu tamoyillar nafaqat tarixiy meros sifatida, balki zamonaviy hayot uchun ham muhim qo'llanma bo'lib xizmat qiladi. Bu mutafakkirlarning asarlari shaxsning yetuk inson bo'lishi va jamiyat rivojiga hissa qo'shishi uchun muhim yo'nalishlarni belgilab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sulaymon Amirqulovich Xaydarov. (2024). O'quvchilarni tarbiyashda ijtimoiy fanlarni o'qitishni didaktik imkoniyatlari. SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL. 5.1.B.271-275.
2. Хайдаров, С. (2023). Педагогик faoliyatda o'qituvchi o'zida kompetentlik sifatlarini shakillantirishi. Цифровизация современного образования: проблема и решение, 1(1), 64–67.
3. Хайдаров, С. А. (2023). ТАРИХ ДАРСЛАРИДА САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСУЛЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(1/2), 92-96.
4. Хайдаров С. (2024). Spiritual influence on child education in families. Web of Teachers: Inderscience Research. 2 (11). 203-205.
5. Хайдаров С. (2025). Оилаларда фарзанд тарбиясига рухий таъсир ўтказиш. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.
6. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.
7. Xaydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo'llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.
8. Xaydarov S.A. (2025). Yoshlarda vatanparvarlik hissini tarbiyalashda Boburnoma asariga ishlangan miniatyuralarning ahamiyati. Til va adabiyot.uz. 2.11-12.